

**РОЗМЕЖУВАННЯ УМИСНОГО ВБИВСТВА, ВЧИНЕНОГО
СПОСОБОМ, НЕБЕЗПЕЧНИМ ДЛЯ ЖИТТЯ БАГАТЬОХ ОСІБ,
ІЗ СУМІЖНИМИ СКЛАДАМИ ЗЛОЧИНІВ**

В статті здійснено розмежування умисного вбивства, вчиненого способом, небезпечним для життя багатьох осіб із суміжними злочинами. Вказано, що потреба у здійсненні такого розмежування зумовлена тим, що досить часто аналізований злочин може бути вчинений в одних і тих самих умовах, одними і тими самими суб'єктами, з однаковими формами вини, що й деякі інші злочини. Розмежування проведено на підставі порівняння ознак досліджуваних складів злочинів, які відрізняються одна від одної, і які вказані в диспозиціях порівнюваних норм. Обґрунтовується, що основними критеріями розмежування умисного вбивства, вчиненого способом, небезпечним для життя багатьох осіб із суміжними злочинами є об'єкт злочину та предмет посягання, складність об'єктивної сторони, використання певного способу тощо.

Ключові слова: розмежування злочинів, умисне вбивство, диверсія, теракт, хуліганство.

In the article, a distinction was made between a deliberate murder committed in a manner dangerous to the lives of many persons with related offenses. It is indicated that the necessity to implement such a distinction is due to the fact that quite often the crime under consideration can be committed under the same conditions, by the same subjects, with the same forms of guilt as some other crimes. The distinction is made on the basis of a comparison of the characteristics of the investigated offenses, which differ from each other and which are indicated in the dispositions of the comparable norms. It is substantiated that the main criteria for the delimitation of intentional homicide committed in a way dangerous to the lives of many persons with related offenses is the object of the crime and the subject of encroachment, the complexity of the objective side, the use of a certain method of that kind.

Keywords: delineation of crimes, deliberate murder, sabotage, terrorist act, hooliganism.

В статье осуществлено разграничение умышленного убийства, совершенного способом, опасным для жизни многих лиц со смежными преступлениями. Указано, что необходимость в осуществлении такого разграничения обусловлена тем, что довольно часто рассматриваемое преступление может быть совершено в одних и тех же условиях, одними и теми же субъектами, с одинаковыми формами вины, что и некоторые другие преступления. Разграничение проведено на основании сравнения признаков исследуемых

составов преступлений, которые отличаются друг от друга, и которые указаны в диспозициях сравниваемых норм. Обосновывается, что основными критериями разграничения умышленного убийства, совершенного способом, опасным для жизни многих лиц со смежными преступлениями является объект преступления и предмет посягательства, сложность объективной стороны, использование определенного способа тому подобное.

Ключевые слова: разграничение преступлений, умышленное убийство, диверсия, теракт, хулиганство.

При вчиненні умисного вбивства способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України) під загрозу ставиться не один, а кілька потерпілих або кілька об'єктів кримінально-правової охорони, зростає обсяг завданої шкоди. Крім того, посилюється ймовірність досягнення злочинного результату – смерті жертви. Підвищена суспільна небезпека такого виду умисного вбивства також полягає у тому, що при його вчиненні можуть бути позбавлені життя люди, які випадково опинились на місці вчинення вбивства. Адже поведінка винного небезпечна як для потерпілого, так і для життя ще хоча б однієї особи. Крім того, використовуючи вибух, підпал та інші подібні способи і засоби для вчинення злочину, злочинець зазвичай втрачає над ними контроль, в силу чого даний спосіб вбивства відноситься таких, що не повною мірою керується самим злочинцем.

Незважаючи на те, що застосування при умисному вбивстві способу, що є небезпечним для життя багатьох осіб є чинником, що різко підвищує ступінь суспільної небезпеки злочину, українське законодавство не називає чітких критеріїв, за якими такий спосіб може бути визначений, а також розмежований з іншими способами вчинення умисного вбивства. Тому вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб, відноситься до числа складів злочинів, кваліфікація яких викликає певні труднощі.

Питання розмежування суміжних складів злочинів є важливим для науки кримінального права, адже дозволяє виключити помилки у слідчій і

судовій практиці стосовно кваліфікації діянь винних осіб та встановити їм відповідне покарання. Як вказує Л. П. Брич, практичне значення розмежування складів злочинів не зводиться лише до з'ясування змісту спільних та відмінних ознак порівнюваних складів злочинів, а спрямоване на те, щоб застосувати саме ту норму, яка передбачає відповідальність за вчинене діяння [1, с. 325].

Із врахуванням специфіки складу злочину, який аналізується, видається доцільним провести його розмежування із такими складами злочинів: диверсія (ст. 113 КК України); умисне вбивство (ч. 1 ст. 115 КК України); умисне вбивство, вчинене з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України); умисне вбивство, вчинене з хуліганських мотивів (п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України); вбивство через необережність (ст. 119 КК України); умисне знищення або пошкодження майна, що спричинило загибель людей (ч. 2 ст. 194 КК України); терористичний акт (ст. 258 КК України). Також проведемо розмежування з окремими злочинами, кваліфікуючою ознакою яких є загибель людей, що спричинена способом, небезпечним для багатьох осіб.

Розмежовуючи досліджуваний вид умисного вбивства із диверсією (ст. 113 КК України) слід зазначити, що вони мають різний об'єкт – життя іншої людини та безпека держави в економічній, екологічній, воєнній або будь-якій іншій сфері. Також при умисному вбивстві посягання здійснюється на людину, тоді як предметом диверсії також можуть бути: 1) будівлі, споруди та інші об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, від діяльності яких залежить життєдіяльність певних регіонів чи інших великих територій, належне функціонування певних галузей економіки, структур державного управління; 2) стада тварин, риба, що водиться у ставках та інших водоймищах, пасіки тощо; 3) посіви сільськогосподарських чи інших культур, лісові масиви тощо.

При диверсії обов'язковою є мета – ослаблення держави. При умисному вбивстві, вчиненому способом, небезпечним для життя багатьох осіб така

мета відсутня. Також при умисному вбивстві винний прагне вбити конкретного потерпілого, тоді як при диверсії це можуть бути абсолютно сторонні і невідомі для винного потерпілі.

Отож, ключовими критеріями розмежування цих злочинів є різні об'єкти посягання, а також наявність спеціальної мети диверсії. Крім того, при умисному вбивстві, вчиненому способом, небезпечним для життя багатьох осіб посягання здійснюється щодо однієї людини, а іншим створена реальна загроза загибелі, тоді як при диверсії суспільно небезпечне діяння спрямоване на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їх здоров'ю.

Терористичний акт, що призвів до загибелі людини, можна відрізнити від умисного вбивства, вчиненого способом, небезпечним для життя багатьох осіб, за тим, що злочин, передбачений п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України спрямований на заподіяння шкоди конкретному потерпілому. Потерпілим же від злочину, передбаченого ч. 3 ст. 258 КК України, є невизначене коло осіб. Л. П. Брич зазначає, що суспільно небезпечні наслідки у терористичному акті охоплюють не лише шкоду життю, а й шкоду іншого характеру, що не належить до особистих благ людини. А тому вказують на ширше, ніж в умисному вбивстві з обтяжуючими ознаками, коло об'єктів [2, с. 571–572].

Розмежування досліджуваного складу умисного вбивства із простим складом умисного вбивства слід здійснювати керуючись загальновизнаним у науці кримінального права правилом подолання конкуренції загальної і спеціальної норм. Умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб, маючи всі ознаки загального складу умисного вбивства, має додаткову розмежувальну ознаку – спосіб вчинення злочину.

Вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб, слід відрізнити від вбивства двох і більше осіб. Так, з об'єктивної сторони, при вбивстві, вчиненому способом, небезпечним для життя багатьох осіб, важливий виключно спосіб скоєння вбивства однієї людини, який представляє реальну небезпеку для життя багатьох осіб, а при вбивстві двох і

більше осіб спосіб не важливий, важливий лише наслідок – смерть двох і більше осіб.

З суб'єктивної сторони можливі два варіанти: при вбивстві, передбаченому п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України, позбавлення життя однієї особи здійснюється з прямим умислом, а по відношенню до смерті інших осіб – з непрямым. При різнотривалому вбивстві двох і більше осіб можливий тільки прямий умисел по відношенню до смерті всіх жертв. Однак, якщо в особи є прямий умисел на вбивство двох або більше осіб способом, небезпечним для життя багатьох осіб, або при вбивстві, вчиненому аналізованим способом, загинули дві чи більше особи то, звісно, таке діяння слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених п. 1 та п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України.

Проблемним видається розмежування даного складу злочину із умисним вбивством, вчиненим з особливою жорстокістю. Згідно з п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи», умисне вбивство визнається вчиненим з особливою жорстокістю, якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних, психічних чи моральних страждань, а також якщо воно було поєднане із глумлінням над трупом або вчинювалося в присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдає останнім особливих психічних чи моральних страждань [3].

При розмежуванні даних складів злочину слід враховувати суб'єктивну сторону діяння. Так, умисел винного при вчиненні умисного вбивства, способом, небезпечним для життя багатьох осіб спрямований на заподіяння смерті потерпілому шляхом певного способу, який завідомо для винного є реально небезпечним для життя інших осіб. А при вбивстві, вчиненому з особливою жорстокістю, умисел винного спрямований на такий спосіб вбивства, що заподіює потерпілому особливих фізичних страждань.

При цьому слід враховувати, що обидва ці способи можуть бути поєднані. Наприклад, Особа_1 перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння

за місцем свого проживання, достеменно знаючи, що в кімнатах будинку перебуває двоє малолітніх дітей, з метою вбивства своєї співмешканки Особа_2, взяв каністру з бензином та в присутності малолітнього сина облив потерпілу Особа_2 та диван, на якому вона лежала, бензином та підпалив її за допомогою сірників. При цьому він усвідомлював, що завдає потерпілій особливих фізичних страждань, однак не довів свій злочинний намір до кінця з причини, що не залежали від його волі, оскільки потерпіла Особа_2 вибігла з будинку та погасила вогонь на собі. Дії Особа_1 були кваліфіковані за ч. 2 ст. 15 – п. 4, п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України [4].

Відповідно до п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи», як умисне вбивство з хуліганських мотивів за п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України дії винного кваліфікуються, коли він позбавляє іншу особу життя внаслідок явної неповаги до суспільства, нехтування загальнолюдськими правилами співжиття і нормами моралі, а так само без будь-якої причини чи з використанням малозначного приводу [3].

Важливою для розмежування порівнюваних складів кваліфікованого виду умисного вбивства є роз'яснення вищевказаної постанови, що не можна кваліфікувати як вчинене з хуліганських мотивів умисне вбивство під час сварки чи бійки, яку розпочав сам потерпілий, а так само з ревнощів, помсти чи з інших мотивів, що виникли на ґрунті особистих стосунків, навіть якщо при цьому було порушено громадський порядок. Але видається, що в тому разі, коли винний, керуючись хуліганським мотивом, обирає спосіб вбивства, що є небезпечним для життя багатьох осіб, його дії слід кваліфікувати за сукупність злочинів, передбачених п. 5 та п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України.

Умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб, може бути вчинене шляхом підпалу (наприклад, шляхом підпалу будинку, де знаходиться жертва злочину). Тому для розмежування даного складу злочину із тим, що передбачений у ч. 2 ст. 194 КК України слід враховувати наступне. Першочергово це різні об'єкти посягання – життя

іншої людини та чужа власність відповідно. Але ключовим для їх розмежування є ставлення винного до наслідків. Зокрема, ставлення до наслідку у вигляді смерті потерпілого при умисному знищенні чужого майна є тільки необережним. Якщо ж винний передбачав і бажав настання цих наслідків і від такого підпалу була реальна небезпека життю інших людей, його дії мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 194 та відповідною частиною ст. 115 КК України. У такому випадку умисне знищення або пошкодження майна є способом вчинення більш тяжкого злочину. Так, Особа_8, знаходячись у веранді будинку Особа_9, під час сварки з Особа_10, на ґрунті неприязних відносин, що раптово виникли з останньою, взяв на столі у веранді кухонного ножа та усвідомлюючи суспільну небезпечність свого діяння та бажаючи настання смерті, умисно, з метою вбивства, зайшов за Особа_10 до сіней будинку, де наніс численні удари по тулубу останньої, від яких вона померла на місці.

Він же, продовжуючи свої злочинні дії, одразу після умисного вбивства Особа_10, достовірно знаючи, що в будинку знаходиться лежача Особа_9, яка чула крики потерпілої Особа_10 та достовірно усвідомлюючи настання смерті останньої, з метою знищення можливих слідів залишених ним при здійсненні злочину, умисно здійснив облив бензином штори на дверях, що ведуть з сіней до жилої кімнати будинку, в результаті чого в будинку виникла пожежа, в наслідок якої Особа_9 загинула, а вогонь від її будинку перекинувся на сусідні господарські будівлі, з яких перекинувся на сусідній будинок, в якому знаходилось троє осіб. Його дії були кваліфіковані п.п. 5, 9, 13 ч. 2 ст. 115 та ч. 2 ст. 194 КК України [5].

Не менш складним є розмежування замаху на умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб та спричинення тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого. Об'єктивна сторона у цих складах злочинів однакова, тому розмежовуються вони за суб'єктивною стороною, а саме за змістом умислу.

При кваліфікації за суб'єктивною стороною слід урахувати зміст інтелектуального і вольового елементів умислу відносно вчиненого злочину.

При замаху на умисне вбивство особа у відповідності до положень ст. 115 КК України вчиняє злочин тільки з прямим умислом. Вона не тільки усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає його суспільно небезпечні наслідки, розуміє, що обраний нею спосіб є небезпечним для життя багатьох осіб, а і бажає настання смерті потерпілого. За таких імперативних приписів закону органи досудового розслідування та суди повинні з'ясовувати усі фактичні обставини справи та чітко, конкретно і однозначно зазначати у процесуальних документах, які саме докази свідчать про прямий умисел на умисне вбивство потерпілого і з яких причин цей злочин не було доведено до кінця.

Про прямий умисел на вбивство можуть свідчити погрози на адресу потерпілого до або під час замаху на нього, висловлювання про намір вбити, або спроба завадити наданню медичної допомоги після заподіяння тілесних ушкоджень тощо. При умисному тяжкому тілесному ушкодженні, на відміну від замаху на вбивство, настання смерті не охоплюється умислом винного. Він або не передбачає її настання або розраховує на те, що зможе її відвернути. Однак визначальним при розмежуванні є саме спосіб вчинення злочину. Адже кидаючи гранату в потерпілого або підриваючи його вибухівкою, винна особа розуміє, що це об'єктивно може спричинити смерть потерпілого, а не просто заподіти тілесні ушкодження. Тобто за таких умов реальна можливість настання наслідку у виді смерті потерпілого цілком охоплюється умислом винного.

Заподіяння смерті може бути результатом як необачних, неуважних, незлочинних дій, так і в результаті умисних злочинних дій, тому виникає проблема кваліфікації дій особи, яка заподіяла певну шкоду іншим особам, які, наприклад, випадково опинились біля потерпілого. Тому розмежуємо даний вид умисного вбивства із вбивством з необережності (ст. 119 КК України).

У ч. 1 ст. 119 КК України мова йде про відповідальність за заподіяння смерті з необережності у випадках, коли особа порушує загальнообов'язкові правила, запобіжні заходи і обачності насамперед в господарсько-побутовій сфері (наприклад, недбале поводження з вогнем, зброєю, вибуховими речовинами).

Однак, у всіх випадках при необережному заподіянні смерті винний завжди розраховує не так на везіння або на якісь випадкові обставини, а покладається на певні реальні обставини, свій професійний досвід.

Заподіяння смерті з необережності слід відрізнити від вбивства, вчиненого способом, небезпечним для життя багатьох осіб, враховуючи наступне: а) при необережності винний передбачає лише можливість настання смерті, а при умислі він передбачає не тільки можливість, а й імовірність її настання у відповідних умовах; б) при необережності особа самовпевнено, без достатніх для цього підстав, сподівається на запобігання смерті потерпілого, в той час як при непрямому умислі вона, не вчиняючи ніяких заходів до запобігання смерті потерпілого, свідомо допускає її настання або ставить до цього байдуже [6, с. 14].

При вирішенні питання про те, чи міг винний передбачити смерть потерпілого при необережному заподіянні смерті необхідно враховувати суб'єктивний критерій (індивідуальні особливості, життєвий досвід, кваліфікацію винного). І крім того, брати до уваги об'єктивний критерій (час, місце, обстановку, в яких діяв винний).

Важливо при вбивстві способом, небезпечним для життя багатьох осіб, щоб умисел винного охоплював загрозу заподіяння смерті іншим особам. При цьому винний, вибираючи подібний спосіб, переважно байдуже ставить до можливості заподіяння смерті іншим особам (непрямий умисел). Хоча і не виключається прямий умисел щодо таких наслідків.

Однак, якщо умисел винного спрямований на вбивство двох або більше осіб, і дане вбивство відбувається способом, що створює небезпеку для життя тільки тих осіб, яких винний планує вбити, то діяння винного необхідно

кваліфікувати як вбивство двох або більше осіб (п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України). Незважаючи на те, що вбивство двох або більше осіб відбувається способом, небезпечним для життя багатьох осіб, не можна кваліфікувати дане діяння за п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України, оскільки відсутня небезпека для життя інших людей, крім потерпілих. Так, наприклад, винний з метою вбивства трьох осіб, кидає гранату в напрямку трьох потерпілих. Незважаючи на спосіб, небезпечний для життя багатьох осіб, в даному разі діяння необхідно кваліфікувати як вбивство двох або більше осіб (п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України), так як небезпека даного способу загрожує тільки потерпілим, яких винний має намір вбити. Або, наприклад, винний з корисливих мотивів з метою вбивства літнього подружжя отруює їжу останніх. І тим самим заподіює смерть потерпілим. В даному випадку теж відсутня небезпека для життя інших осіб, крім потерпілих.

Суміжними з досліджуваним складом умисного вбивства є окремі склади злочинів, передбачені нормами, що є спеціальними відносно загальної норми про вбивство через необережність, де наслідок у виді смерті потерпілого може бути спричинений способом, небезпечним для життя багатьох осіб (наприклад, порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві, якщо воно спричинило загибель людей (ч. 2 ст. 273 КК України), порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту, що спричинило загибель людей (ч. 3 ст. 276 КК України), забруднення або псування земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, що спричинило загибель людей (ч. 2 ст. 239 КК України)).

Головною розмежувальною ознакою у цих випадках є форма вини – ставлення до наслідків у вигляді загибелі людей в перелічених прикладах є тільки необережним. Також такий наслідок є побічним від основного наслідку, що визначає сутність цих злочинів (наприклад – забруднення або псування земель спричинює подальший наслідок у виді загибелі людей).

Різними у них також є родові та основні безпосередні об'єкти. Однак, Л.П. Брич слушно зауважує, що в разі, коли під час встановлення фактичних обставин справи буде доведена наявність умислу на заподіяння смерті людині, то у версію кримінально-правової кваліфікації складу злочинів, для яких властивим є необережне ставлення винного до наслідків у вигляді смерті людини, включатись не повинні [2, с. 582].

Здійснюючи розмежування умисного вбивства від окремих транспортних злочинів, С. В. Бородін вказує, що в разі, коли встановлено, що заподіяння смерті охоплювалося умислом винного, то його дії повинні оцінюватись як вбивство як з прямим, так і з непрямым умислом. За наявності прямого умислу транспортні засоби можуть виступати й, відповідно, повинні визнаватись знаряддям вчинення злочину [7, с. 232].

Безпека виробництва є різновидом громадської безпеки – відносин, які спрямовані на забезпечення загальної безпеки. Ознаки потерпілого у цих складах злочинів не пов'язані з індивідуальними характеристиками конкретної особи. Як зауважив В. П. Тихий, «на відміну від злочинів проти життя та здоров'я особи, які посягають на конкретних (як правило, індивідуально визначених) осіб, злочини проти громадської безпеки є злочинами проти суспільства, вони посягають на загальну безпеку, безпеку життя і здоров'я невизначеного кола осіб...» [8, с. 35].

Тому, якщо особа, маючи умисел на вбивство конкретної людини, вчиняє його шляхом порушення правил, що забезпечують безпеку виробництва чи інший різновид громадської безпеки і це порушення створювало небезпеку для життя інших, сторонніх щодо конфлікту осіб, то вчинене має кваліфікуватись за п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України, як умисне вбивство, вчинене способом небезпечним для життя багатьох осіб. Якщо сторонні особи при цьому загинули, то ще й за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України [2, с. 582–583].

Необхідно вказати, що в разі, якщо відбувається вбивство способом, небезпечним для життя багатьох осіб, в стані сильного душевного

хвилювання або при перевищенні меж необхідної оборони, діяння винного не можна кваліфікувати за п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України. Діяння винного в даних випадках на практиці кваліфікується за відповідними статтями 116 та 118 КК України. Адже при конкуренції кваліфікованого складу злочину і привілейованого складу злочину застосовується привілейований склад. Хоч, можливо, це і не є справедливим.

Проведений аналіз співвідношення складу злочину, що передбачає відповідальність за умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб із суміжними складами злочинів, наслідком яких може бути смерть потерпілого, свідчить, що головними розмежувальними ознаками є об'єкт злочину та предмет посягання (наприклад, відносини власності або безпеки виробництва і життя іншої людини), складність об'єктивної сторони (наприклад, в багатьох складах злочинів наслідок у виді смерті потерпілого є похідним від основного наслідку, що настав (підпал житла, що був вчинений умисно, призводить до необережного заподіяння смерті потерпілого), використання певного способу, що завідомо для винного є таким, що не тільки здатний об'єктивно спричинити смерть потерпілого, але й реально може заподіяти смерть іншим особам.

Досить часто розмежування слід проводити за суб'єктивними ознаками – наявністю умислу або необережності до настання наслідку у вид смерті потерпілого, наявність спеціальної мети тощо. В окремих випадках також можлива кваліфікація умисного вбивства, вчиненого способом, небезпечним для життя багатьох осіб за сукупністю з іншими складами злочинів (наприклад тими, що передбачені пунктами 1, 4, 6, 9, 11, 12 ч. 2 ст. 115 КК України тощо).

Видається, що врахування зазначених критеріїв розмежування злочинів сприятиме правильному застосуванню кримінального законодавства та розмежуванню умисного вбивства, вчиненого способом, небезпечним для життя багатьох осіб і суміжних складів злочинів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брич Л. П. Співвідношення складів військових злочинів зі складами злочинів, що мають з ними тотожні за змістом ознаки. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2011. Вип. 54. С. 325–330.
2. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 712 с. [Електронний ресурс]. URL: http://nbuviar.gov.ua/images/dorobku_partneriv/Bruch.pdf.
3. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>.
4. Вирок Печерського районного суду м. Києва від 12 вересня 2016 року. Справа № 757/42251/16-к URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31412413>.
5. Вирок Новозаводського районного суду міста Чернігова від 12 березня 2015 року. Справа № 751/2296/15-к URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3318343>.
6. Остапенко Л. А. Кримінально-правова характеристика умисних вбивств при пом'якшуючих обставинах (статті 116, 117, 118 КК України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К., 2003. 20 с. URL: http://librar.org.ua/sections_.php?s=economy_legal_science&id=3214.
7. Бородин С. В. Ответственность за убийство: квалификация и наказание по российскому праву. М.: Юрист, 1994. 216 с.
8. Тихий В. П. Злочини проти життя і здоров'я особи та проти громадської безпеки: проблеми розмежування та кваліфікації. *Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи: матер. наук.-практ. конф.* (22–23 квітня 2004 р., Харків). К.-Х.: Юрінком Інтер, 2004. С. 35–38.